

(ע"ב) 'אמר רב: מסירתה לכל חוץ מתרומה' — פרש"י משום חשש שמא ימצא סימפון ונמצאו קידושיה ונישואיה בטעות. וצריך לומר שחששו ביותר לענין אכילת תרומה מפני שזר האוכלה במיתה, משא"כ שאר איסורים שאינם במיתה, כגון ליטמא לה. [וצריך לומר שאעפ"י שרב עצמו סובר (בסנהדרין פג:): שאיסור תרומה לזרים אינו אלא בלאו ולא בכרת, סתם מתניתין סוברת שהוא במיתה, וכפשוטו סתם-משנה דחלה (א) ובכורים (ב). (עפ"י פרי יהושע (לאנג) — פסחים דף נו מדפי הספר, מובא בהר-צבי. וע"ע פני יהושע).

דף מט

הערות ובאורים

'אי רבי יהודה הא אמר בנימין נמי מצוה' — נראה להגיה: 'הא אמר נמי בנימין מצוה'. (רש"י)

(ע"ב) 'כפו ליה אסיתא בצבורא וליקום ולימא עורבא בעי בניה וההוא גברא לא בעי בניה' — המכתשת רומזת לנקבה, והפיכתה מרמזת שאדם זה המתאכזר על בניו, אינו צריך להוליד בנים ומן הראוי שאשתו תפנה אליו את גבה שלא יבעול ויוליד. (בן יהודע, ע"ש).

'מתקיף לה רבי זירא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני, גדולה מזו אמרו אלמנתו נזונת מנכסיו, הוא ואשתו מיבעיא?...! — פירוש, אעפ"י שאין מוציאים למזון האשה מנכסים משועבדים, למדנו שמוציאים למזונותיה מבעל בתה, וכל שכן שמוציאים מן הדין [ואין צורך לתקנת אושא] ממתנה שנתן לבן, לפי שהנכסים נשתעבדו למזונותיה.

ויש להקשות מה ראה היא ממזונות האלמנה לאשתו, הלא לכאורה חיוב מזונות לאשתו אינו חל מיד כשנשאה על העתיד, אלא בכל יום ויום חל חיוב חדש למזונות אותו היום, ואם כן הרי אי אפשר לגבות לה מזונות שלאחר מכירה, שעדיין לא נשתעבדו, משא"כ באלמנה כשמת נשתעבדו כל נכסיו למזונותיה. ומוכח מכאן שחיוב מזונות אינו חיוב מתחדש אלא חיוב חד פעמי אלעתיד. ובמקום אחר נתבאר שכפי הנראה נחלקו בזה הראשונים. וצריך עיון. (עפ"י גליונות קהלות יעקב.

לכאורה נראה לדחות, שהרי גם באלמנה תקנה מיוחדת היא עבור מזונותיה ולא מדינא, ועל כן סבר המקשה שאם תקנו שיטול מבעל הבת מכל שכן שיש לתקן ליטול למזונות האם מהבן, ואעפ"י שמצד הדין יש לחלק משום זמן השעבוד, אך סברא לתקן שתיטול שלא מן הדין. והרי כבר כתבו התוס' שיש לחלק מצד אחר ואעפ"י כ"ה היה מסתבר למקשה שיש לנו לתקן עבור מזונות האשה. ולכך דחו רק מכת הסברא שאין לנו לתקן במקום שהאיש קיים ויכול לטרוח אחר מזונותיה).

'ככתבם וכלשונם'

'זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה: הבנים יירשו והבנות יזונו, מה הבנים אינם יורשין אלא לאחר מיתת האב, אף הבנות...! — ... ומשמע נמי דדוקא תנן... והיינו טעמא, משום דלישנא דתנאי בית דין הכי דרשינן ליה כמדרש תורה, משום דלישנא דוקא תנן. וכך משמע בפרק נערה שנתפתתה (נד). דתני רב יוסף 'בבית' ולא

בביקתי — הרי שדרש לשון תנאי בית דין ד'את תהא יתבה בביתי' כאילו היה לשון תורה. וכן משמע ממדרשו של רבי אלעזר בן עזריה, שדרש הבנות יזונו והבנים יירשו וגו', וכן נמי דייקנן התם (נא): ובכונהת אהדרינך למדינתך... דמשמע מכל הני דלישנא דמתניתין בכלהו תנאי-בית-דין דכתובה לישנא דוקא הוא'. (מתוך תשב"ץ ח"א קג)

(ע"ב) 'כי הוה אתו לקמיה דרב חסדא אמר להו כפו ליה אסיתא בצבורא וליקום ולימא... כי הוה אתי לקמיה דרבא אמר ליה ניחא לך דמיתזני בניך מצדקה?' —

'קשה לי הכא דרבא, דאמר ליה וכי ניחא לך דליתזני בניך מהצדקה, וכי זו כפיית דברים שבא להוסיף על רב חסדא חמיו דאמר כפי ליה אסיתא כו', ועיקר כפייה היינו שמביישין ומכלימים אותו ברבים. על כן נראה דעובדא דרבא איירי באמיד, אף שאמיד מחויב לזון אותם מכה צדקה, מכל מקום לא היה ממהר בפסק דין להכלימו, אלא היה מפייסו בדברים, וכי ניחא לך, אולי יתרצה מעצמו בלא כפייה. והוא דרך הנהגה ישרה לכל דיין, בדבר זה וכיוצא בו, קודם שיחליט הדין לכפותו, יראה אם יכול להגיע מבעל דין שיאות לזה בלא דין וכפייה'. (ים של שלמה — כג)

*

'באושא התקינו: שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים'. זו לשון רש"י: 'באושא התקינו' — כשישבו סנהדרי גזית באושא, שהיא אחת מעשר גליות שגלתה סנהדרין. יש להמליץ רמז בלשונו הזהב, על פי מה שאמרו (ברכות ג.) על חורבן הבית וגלות ישראל: 'אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם' — לכך, כשגלו מלשכת הגזית, התקינו שהאב, (אבינו שבשמים), יזון את בניו ויסמכם על שלחנו מחדש.

דף נ

הערות וצינונים

'המבזבז — אל יבזבז יותר מחומש' — נמצא כתוב בכמה ספרים שמותר לעשות כן דרך תשובה וכפרה, מצד מידת חסידות. (ע"ע: פיה"מ לרמב"ם ריש פאה (ודבריו תואמים למש"כ בריש הל' דעות ובפ"ד מ'שמונה פרקים' על מידת החכם ומידת החסיד); אורח לחיים — לרא"ח מזלוצ'ב בשם הבעש"ט [מובא להלן]; אהבת חסד פ"כ; שבת הלוי ח"ב קכה). ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סוף קמג) נשאל אם יש בתקנה משום איסור או עצה טובה, ופסק למעשה על פי דברי הרמ"א שאין לבזבז יותר מחומש אם לא במקום חשש פיקוח נפש. ולא הביא את כל הנ"ל. (וכ"כ ביו"ד ח"ד לו, א ובאו"ח ח"ה מג, ט. וע"ע להלן).

— כתב בשיטה מקובצת שלהחזקת תורה מוציאין אף יותר מחומש. וכן בדין, כיון שנוטל חלק בתורה כפי השתתפותו, כיששכר וזבולון וכיוצא בהם. והאריך בזה ב'אהבת חסד' לח"ח (פ"כ). ושם הרחיב עוד כמה אופנים שרשאי להוציא אף יותר מחומש: בעשיר מופלג; לפני מותו (ע' להלן סו ובשו"ת דובב מיריים ח"א צו); כשיש עניים רעבים וערומים לפניו. לא אמרו אלא לחפש ולבקש עניים; כשיש לו פרנסה קבועה ובא לחלק ממותר הרווחים הדרושים לו למחייתו. ע"ש.

ג. מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות — בית דין יורדים לנכסיו וזנים ומפרנסים את אשתו, אבל לא בניו ובנותיו ולא דבר אחר. ופירש רב חסדא 'דבר אחר' — תכשיט. רב יוסף אמר: צדקה, אבל תכשיט נותנים לה, שאין נוח לו שתתנוול אשתו.

דעת כמה מן הפוסקים שצדקה שרגיל ליתנה בקביעות או שפסקו לו לפני שיצא — גובים ממנו אף שלא בפניו. (ע' יו"ד רמח"א ובערוך השלחן שם).
ודוקא ביוצא לדעת אבל מי שנשתטה, אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: בית דין יורדים לנכסיו וזנים ומפרנסים את אשתו ובנותיו ודבר אחר.

א. פרשו התוס' שמדובר בשני המקרים כשפירנס את בניו ובנותיו מקודם, שאם לא כן ודאי אין לפרנסם עתה. ואולם בשעה שהלך לא הניח מעות ביד שלישי לפרנסם, לכך ביוצא לדעת אין מפרנסים אותם, משא"כ שנשתטה. ולענין פרנסת אשתו העמידו להלן (קז) הברייתא בהולך למדינת הים והשרה אשתו על ידי שלישי.

ב. לגרסת רש"י, למאן דאמר 'דבר אחר' — תכשיט, אין יורדים לנכסיו ליטול צדקה אפילו יצא שלא לדעת.

ד. האומר: אם מת הוא לא תקברוהו מנכסיו — אין שומעים לו. לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור.

דפים מח — מט

פג. האם הפעולות דלהלן נחשבים כנישואין לענין ההלכות השונות?

א. מסירת הכלה לשלוחי בעלה.

ב. הלך האב או שלוחיו עמה, עם הבעל או עם שלוחיו.

ג. נכנסה עמו בדרך לחצר שלה או שלו.

א. מסר האב או שלוחיו את הבת לשלוחי הבעל — הרי היא ברשות הבעל. ופירש רב: מסירתה לכל חוץ מתרומה, שאם אשת כהן היא עדיין אינה אוכלת, (שיש לחוש לסימפון — שמא ימצא בה מום ויהיו קידושיה ונישואיה בטעות (רש"י). או שמא תשקה לשלוחים כוס תרומה. עתוס'). ורב אסי אמר: אף לתרומה. וכן אמרו רבי יוחנן ורבי חנינא. ושמואל אמר: לירושתה, שאם מתה בדרך — בעל יורש נדונייתה. וכן שנו בברייתא, ואף על פי שכתובתה בבית אביה.

רש"י: כיון שמסר מחל האב מעתה מחמת קירוב נישואין, אבל לענין שאר הדברים כגון הפרת נדרים ומציאתה — לא. תוס': הוא הדין לשאר דברים אלא נקט ירושה לרבותא, שאף במסירה תקנו חכמים שהבעל יירשנה. ואפשר שבא למעט כתובתה מאחר — שאם מת הבעל או גירשה, כתובתה מאחר מאתים.

לפרש"י, השיבו מדברי הברייתא על כולם חוץ משמואל. ולפירוש התוס' השיבו על כל האומרים 'אף לתרומה'.

הרמב"ם (אישות כב) פסק כשמואל דתניא כוותיה. ומשמע מדבריו שגם לענין הפרת נדרים, אם נדרה לאחר מסירתה — הבעל מיפר. [ואעפ"י ששיטת הרמב"ם שחופה היינו יחוד והרי לא נתיחדה, י"ל שלענין זכויות שהיו לאב בבתו כגון ירושה מעשה ידים והפרת נדרים, קנה הבעל מיד כשיצאה מרשות האב, אעפ"י שאינה אשתו ממש לענין דברים שבינו לבינה. עפ"י חדושי הגרנ"ט יט. וע"ע בשו"ת אבני נזר אה"ע שיב].

וריש לקיש אמר: לכתובתה, לומר שכתובתה מאחר מנה, שאלמנה מן הנישואין היא.

ריש לקיש לא בא למעט אלא תרומה. אי נמי ממעט אף ירושתה. (תוס').

אם זנתה לאחר מסירה — דינה בחנק ולא בסקילה. (לזנות בית אביה). וגם כאשר נתארמלה או נתגרשה בדרך, אינה חוזרת לרשות אביה ושוב אינה בסקילה גם אם נתארסה שוב. (כפי שדרש תנא דבי רבי ישמעאל מונדר אלמנה וגרושה כל אשר אשר על נפשה יקום עליה — כיון שיצאה שעה אחת מרשות אב שוב אינו יכול להפרי).
 ב. הלך האב או שלוחיו עם שלוחי הבעל — הרי היא ברשות האב.
 וכן אם היתה בוגרת או יתומה או אלמנה, והלכה היא בעצמה מבית אביה לבית בעלה ואין עמה לא בעלה ולא שלוחיו ומתה בדרך, אינה כנשואה. (עפ"י רמב"ם אישות כב, ג).

ג. נכנסה עמו בדרך לחצר שלה — סתמא ללין, הלכך אעפ"י שכתובתה בבית בעלה — מתה אביה יורשה. נכנסה עמו לחצר שלו — סתמא לשם נישואין (והרי דינה כנשואה ביחוד גרידא, ללא ביאה. שו"ת הרא"ש להו"ו, א), הלכך אעפ"י שכתובתה בבית אביה — מתה בעלה יורשה. (כן פירש רב אשי את הברייתא. וכן פסק הראב"ד (אישות כב) להלכה).

דף מט

פד. א. האם מצוה או חובה על האב לזון את בניו ובנותיו הקטנים?

ב. מי שמת והניח אלמנה ובת ואין בנכסים כדי שיוזנו שתיהן — מה יעשו? ומה הדין כאשר נישאת הבת?
 א. לדברי רבי יהודה, רבי מאיר ורבי יוחנן בן ברוקא, אין האב חייב לזון את בניו ואת בנותיו הקטנים. [רק לאחר מיתת האב חייבים לזון את הבנות מנכסי האב, מתנאי כתובה]. ואולם קטני קטנים, עד בני שש — חייב לזונם (להלן סה: וזו תקנה קדומה — ע' אבני מלואים עא בשם מהר"ם לובלין).
 ואפילו יש להם נכסים ממקום אחר, פסק רבנו מאיר שחייב לזונם, שכיון שתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם אפילו יש להם להתפרנס משלהם. (מובא ברא"ש).
 ונחלקו התנאים אם מצוה יש בדבר אעפ"י שאין חובה; רבי מאיר אומר: מצוה לזון את הבנות, קל וחומר לבנים שעוסקים בתורה. רבי יהודה אומר: מצוה לזון את הבנים וק"ו לבנות, משום זלוול. ולדברי רבי יוחנן בן ברוקא אפילו מצוה אין בדבר.
 ולדברי רבי אילעא אמר ריש לקיש משום רבי יהודה בר חנינא, באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהם קטנים. ואמרו בגמרא שאין הלכה כן, לכפות את האב לזון את בניו, אלא שאם אינו רוצה, משכנעים אותו בדברים, ואף גוערים בו ברבים, לומר לו שלא יהא אכזרי על בניו ויטיל פרנסתם על הצדקה. ואולם אדם אמיד — כופים אותו שיוזנם, שהרי כופים אותו על הצדקה גם לשאינם בניו. לפירוש רבנו תם כפיה זו היא בדברים, [שאומרים לו שעובר על מצות עשה. מהרש"א]. ויש חולקים. (עתוס' ורא"ש).
 דרשו רבותינו שביבנה, ויש אומרים כן בשם רבי אליעזר: אשרי שמרי משפט, עשה צדקה בכל עת — זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים.
 הבא על הפנויה וילדה לו בן או בת, והוא מודה בדבר — כופים אותו לזונם. (עפ"י שו"ת הריב"ש מא; שו"ת הרא"ש יז, ויעוד).

ב. מי שמת והניח אלמנה ובת — אלמנתו ניוזנית מנכסיו. נישאת הבת — אלמנתו ניוזנית מנכסיו. מתה הבת (ובעלה יורשה) — אמר רב יהודה בן אחותו של רבי יוסי בר חנינא: על ידי היה מעשה ואמרו אלמנתו ניוזנית מנכסיו. ואין אומרים הבעל כלוקח נכרי הוא ואין מוציאים למזון האשה מנכסים משועבדים.